

İNGİLİS DİLİ TƏLƏFFÜZÜNÜN KOMMUNİKATİV ASPEKTLƏRİ

İngilis dilinin tələffüzü dilin fonetik quruluşu ilə dil komponentlərinin qarşılıqlı əlaqəsindən formalaşır. Belə ki, dilin ifadə formasının material tərəfini təşkil edən bu komponentlər ünsiyyət prosesində dil daşıyıcılarının fikirlərini, arzularını, hisslərini, emosiyalarını və onların cümlənin (söyləmin) məzmununa və real gerçəkliyə münasibətinin ifadə edilməsinə xidmət edir.

Digər dillərdə olduğu kimi, ingilis dili tələffüzünün birinci və əsas komponentinin material formada allofonlarda təzahür edən seqment fonemlər sistemi təşkil edir. Seqment fonemlər sistemi özlüyündə iki əsas səs tipindən – sait və samitlərdən ibarətdir.

Qeyd edək ki, ingilis dilinin sait fonemlər sisteminin inventarına dair müxtəlif fikir və yanaşmalar vardır. D.Counz ingilis dilinin saitlər sistemində on iki monofonq və doqquz diftonq olduğunu qeyd edir [4, s.61].

A.Gimson ingilis dilinin sait fonemlər sistemində 12 monofonq, 8 diftonq olduğunu göstərir [3, s.61]. Çağdaş ingilis dilində D.Counzun “Tələffüz lüğəti”nin 17-ci nəşrinin tərtibçisi olan P.Rouç ingilis dili sait fonemlər sisteminin 12 monofonqdan və 8 diftonqdan ibarət olduğunu təsdiqləyir [6, s.15-21].

İngilis dilçilərindən fərqli olaraq, postsovet germanistləri ingilis dili saitlər siste-

minin inventarına fərqli yanaşırlar. Məsələn, V.A.Vasilyevə görə, ingilis dili saitlər sisteminin inventarı 10 monofonqdan, 9 diftonqdan və 2 diftonqoiddən ibarətdir [7, s.145].

Q.P.Torsuyevə görə, ingilis dilində 21 sait fonem vardır və onlardan 12-si monofonq, 9 isə diftonqdur. Q.P.Torsuyev /ʊə/ və /ɪə/ diftonqlarını müstəqil fonem kimi göstərir və qeyd edir ki, bütün ingilis dilinin diftonqları monofonqların gələ bildiyi mövqelərdə gələ bilir. Məsələn, *bead-bid-beard, bed-bade, bad-bide- bowed, lore-lure-loo, fool-full-foil* və s. [1, s.125].

S.F.Leontyeva ingilis dilində sait fonemlərin tərkibinin 20 olduğunu göstərir və qeyd edir ki, onlardan 12 monofonq, 8 isə diftonqdur. Bununla belə, o, sürüşkən elementlərinə görə qruplaşdırdığı bölgüyə /ɔə/ diftonqunu da daxil edir [5, s.66].

M.A.Sokolova və başqaları ingilis dilinin sait fonemlərinin tərkibinin monofonq, diftonq və diftonqoid olmaqla üç qrupa bölürlər və onlar digərlərindən fərqli olaraq, /ɔə/ diftonqunu sait fonemlərin tərkibinə daxil etmirlər. Bununla da onlar ingilis dilinin sait fonem inventarının 20 sait fonemdən ibarət olduğunu göstərir [5, s.80].

Qeyd edək ki, müasir ingilis dilində mübahisəli məsələlərdən biri də uzun saitlərin fonoloji statusu məsələsidir. İngilis dilində monofonqlar ənənəvi olaraq, tarixən uzun və tarixən qısa saitlər olmaqla iki yarımqrupa bölünür. Bu bölgüyə görə, 12 monofonqdan 5-i tarixən uzun, 7-si tarixən qısa monofonqdur. Müasir ingilis dilində uzun saitlərin fonoloji statusuna dair müxtəlif fikir və mülahizələr vardır. D.Counz uzun saitlərin həm keyfiyyət, həm də kəmiyyət fərqindən bəhs edir. O, eyni zamanda ingilis dilində uzun və qısa xronemlərin mövcud olduğunu göstərir. İngilis dilində uzun və qısa xronemlərin olmadığını vurğulayan V.A.Vasilyev yazır ki, həqiqi xronemlər səsin uzunluğunda elə dəyişmələrdir ki, o, dil vahidlərində səsin keyfiyyət fərqi dəyişmədən onları yalnız uzunluğa görə fərqləndirməyə qadirdir. Ancaq ingilis dilində müxtəlif fonetik kontekstdə uzun saitlər qısa saitlərdən də bəzən qısa olur və əksinə, bu halda uzun və ya qısa saitlərin keyfiyyət fərqi müxtəlif olaraq qalır [7, s.205].

Q.P.Torsuyevə görə, müasir ingilis dilində uzunluq amili özlüyündə fonoloji əlamətə malik deyildir. O, belə bir cəhəti xüsusi vurğulayır ki, uzunluq amili o halda fonematiklik kəsb edir ki, qarşılaşan saitlər eyni keyfiyyət daşıyıcısı olsun. Bu alimin fikrincə, müxtəlif fonetik kontekstdə tarixi uzunluq əlaməti aradan qalxır, lakin onların keyfiyyət fərqi əvvəlki kimi qalır. Odur ki, ingilis dilində bütün saitlər keyfiyyətcə bir-birindən fərqləndiyindən saitlərin uzunluğa görə fonomatikliyi az əhəmiyyət kəsb edir [1, s.132-133].

O.Dikuşina ingilis dilindəki monofonqları qısa və uzun olmaqla iki qrupa bölür və qeyd edir ki, uzun saitlər həm keyfiyyətə, həm də kəmiyyətə görə bir-birindən fərqlənir. Bununla yanaşı, O.Dikuşina /e/ və /æ/ saitlərinin uzadılmasını və onların uzun qarşılığının olmamasını da qeyd edir [2, s.67-70].

Ancaq Q.P.Torsuyev və O.Dikuşinadan fərqli olaraq, V.A.Vasilyev qısa və uzun saitlər arasında simmetriklilik naminə, yəni bərabər cütlər yaratmaq məqsədilə /æ/ saitini uzun saitlər cərgəsinə aid edir və bu saitin qısa qarşılığı kimi /e/ saitini göstərir. Beləliklə, V.A.Vasilyev monofonqları altı fonoloji korellativ cütlərə ayırır və bu cütlər

arasında relevantlığın əsasən kəmiyyətə görə olduğunu və onlar arasında keyfiyyət fərqlərinin cüzi olduğunu vurğulayır [7, s.202-203].

S.F.Leontyeva isə ingilis dilində uzunluğuna görə söz cütlərinin fərqləndirilməsində saitlərin kəmiyyət amilini əsas amil hesab etmir. O qeyd edir ki, uzun və qısa fonemlərin fərqləndirilməsinə xidmət edən keyfiyyət fərqi başlıca relevant əlamətdir, çünki uzun saitlərdə keyfiyyət fərqi onların sözlərdə işləndiyi fonetik kontekstdən asılı olur [5, s.65-66].

Fonetik kontekstə əsasən ifadəlik və mənavəricilik xüsusiyyətlərinə görə melodiya seqment fonemlərdən sonra, ikincisi, nitq parçasının ifadə roluna görə informativ-kommunikativ vasitədir.

Burada nitq parçası sayılan nitq melodiyasının struktur əhəmiyyəti isə ondan irəli gəlir ki, cümlə intonasiyasının ümumi konturunun qurulmasında əsas tərkib ünsürü kimi iştirak edir. O, başqa supraseqment vasitələr ilə vəhdətdə dəyişir. Onun əsas funksiyası kommunikativ istiqamət bildirmək və informativ signal verməkdən ibarətdir.

Enən melodiya adətən cümlənin sonuncu sintaqmında işlənir və əsasən bitkinlik signalı verir. Sintaqmın müxtəlif leksik məzmunu və qrammatik quruluşu ilə əlaqədar olaraq enən nəticəli melodik kontur eyni kommunikativ istiqamətin daha xırda növlərini ifadə edə bilər.

Nitqin tempi melodiyalardan asılı olan bir amildir. Beləliklə, nitqin tempi məntiqi və modal-emosional informasiyanın verilməsində mühüm rol oynayır. Temp həm də nitq vahidlərinin tərtib olunmasında bir vasitə kimi çıxış edə bilər. Tempə iki planda baxmaq olar: sabillik planda (yəni tempin stabil və dəyişkən olması) və dərəcədə planında (yəni orta, sürətli, yavaş temp). Temp linqvistik və ekstralingvistik amillərlə müəyyənləşdirilir. Bu amillər arasında danışığın teması, mətnin xarakteri, informasiyanın verilməsinə ayrılan zaman, nitq emosional və qeyri-emosional olması, danışanın öz fikrini ifadə edə bilməsi bacarığını qeyd etmək olar.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Торсуев Г.П. Фонетика английского языка / Г.П.Торсуев. – Москва: Литература на иностранных языках. – 1950. – 332 с.
2. Dickushina O. English phonetics / O.Dickushina. – Moscow: – 1965. – 202 p.
3. Gimson A.C. An introduction to the pronunciation of English / A.C.Gimson. – London: – 1970. – 320 p.
4. Jones D. An outline of English phonetics / D.Jones. – 8th education. – Cambridge: – 1957. – 350 p.
5. Leontyeva, S.F. A theoretical course of English phonetics / S.F.Leontyeva. – Moscow: – 1988. – 272 p.
6. Roach, P. English phonetics and phonology / P.Roach. – 4th education. – Cambridge University Press, – 2009. – 231 p.
7. Vassilyev V.A. English phonetics (A theoretical course) / V.A.Vassilyev. – Moscow: Higher school, – 1970. – 324 p.